

OSKAR TOKARCZYK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Instytut Historii

Sprawozdanie z konferencji naukowej *Wieś w źródle archiwalnym* (Kielce, 27 stycznia 2021 roku)

Report from the conference *Wieś w źródle archiwalnym*
(Kielce, 27 January 2021)

W dniu 27 stycznia 2021 r. o godzinie 12:00 w Archiwum Państwowym w Kielcach rozpoczęło się pierwsze w tym roku *Spotkanie ze źródłem archiwalnym*, zatytułowane: *Wieś w źródle archiwalnym*. Konferencja odbyła się w formie hybrydowej, co oznacza, że obok klasycznej formy spotkania pojawiła się również transmisja na żywo, prowadzona za pośrednictwem portalu YouTube. Warto wspomnieć, że była to pierwsza konferencja organizowana przez kieleckie archiwum w takiej formie.

Spotkania ze źródłem archiwalnym odbywają się cyklicznie co dwa miesiące od 2014 r. Biorą w nich udział zarówno profesjonalni historycy, jak i pasjonaci badający przeszłość hobbystycznie. Prezentowane podczas sesji wystąpienia przybierają różne formy: wykładów, prezentacji, jak i pokazów multimedialnych. Nadzór merytoryczny nad cyklem sprawują: ze strony Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach – dr hab. Edyta Majcher-Ociesa, natomiast z ramienia Archiwum Państwowego w Kielcach – Łukasz Guldon. Dodatkowo w prace organizacyjne angażują się studenci i doktoranci UJK zrzeszeni w Kole Naukowym „Judaica”.

Obradom konferencji *Wieś w źródle archiwalnym* przewodniczyły: dyrektor Archiwum Państwowego w Kielcach Wiesława Rutkowska oraz dr hab. E. Majcher-Ociesa, która wystąpiła w zastępstwie dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach dra hab. prof. UJK Jerzego Gapysa. Na wstępie organizatorzy krótko przedstawili prelegentów oraz zwrócili się do widowni online z prośbą o zadawanie pytań na czacie. Przed poszczególnymi wystąpieniami organizatorzy prezentowali publiczności sylwetki referentów, charakteryzując ich pracę naukową.

Jako pierwszy wystąpił dr hab. prof. UJK Grzegorz Miernik z Instytutu Historii kieleckiego uniwersytetu, specjalizujący się w historii Polski po

II wojnie światowej¹. Omówił i przedstawił swoje rozważania na temat metodologii pracy historyka historii najnowszej w prezentacji pt. *Historia jednego listu, czyli o pracy historyka*. Wystąpienie oparte było na źródle w postaci listu mieszkanki wsi Okół wysłanego do Warszawy. W pierwszej kolejności prof. G. Miernik wyjaśnił, do kogo i dlaczego chłopka z tejże wsi napisała list. Był on adresowany do Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a konkretnie do członka Komitetu Centralnego Hilarego Chełchowskiego, jednego z bardziej znaczących działaczy tamtego okresu, w pierwszej połowie lat 50. XX w. wiceprezesa Rady Ministrów i ministra państwowych gospodarstw rolnych. List był skargą na wydarzenia mające miejsce we wsi Okół związane z tworzeniem tamtejszego kołchozu. Po wyjaśnieniu tematyki listu profesor przystąpił do objaśniania, dlaczego wybrał tenże list do analizy. Zwrócił uwagę, że szczególnie ważna jest jego zawartość, mówiąca wiele o kolektywizacji rolnictwa na wsi w latach 1948–1956, w tym wypadku pierwszego jej etapu obejmującego okres 1948–1950. Dalej referent przystąpił do wyjaśniania, czym była kolektywizacja, w jakim celu była prowadzona oraz jak w poszczególnych etapach „przekonywano” chłopów do przystąpienia do niej. Zwrócił również uwagę na plotki krążące wśród ludności wiejskiej w latach 50. XX w. na temat spółdzielni rolniczych. Ciekawszymi z nich były te mówiące o zabieraniu dzieci do wspólnej nauki czy posiadaniu wspólnych żon przez chłopów będących częścią kołchozu. Kończąc wypowiedź na temat kolektywizacji, prof. G. Miernik zwrócił uwagę na to, że polscy chłopci postrzegali ją jako zagrożenie, gdyż byli tradycyjnie przywiązani do własnej ziemi. W dalszej części referent przystąpił do omówienia powodu, dla którego chłopka napisała list, kierując go wprost do Hilarego Chełchowskiego, oraz dlaczego mieszkańcy wsi Okół i okolic uważali go za „swojego”. Prelegent wyjaśnił, iż ów działacz komunistyczny w czasie II wojny światowej był kierownikiem Obwodu III radomsko-kieleckiego Polskiej Partii Robotniczej, a od listopada 1944 r. do stycznia 1945 r. ukrywał się m.in. w okolicy wsi Okół. Był on więc okolicznej ludności dobrze znany. Stąd wysnuwano nadzieję na pozytywne załatwienie sprawy.

Po omówieniu ogólnej charakterystyki listów pisanych „do Warszawy” profesor G. Miernik powrócił do tematyki metodologii. Zapoznał słuchaczy z etapami pracy historyka próbującego odtworzyć wydarzenia z przeszłości, w tym wypadku w Okole. Zwrócił szczególną uwagę na poszukiwanie źródeł archiwalnych jako będących najbliższą rzeczywistością, a więc najbardziej

¹ Najważniejsze publikacje G. Miernika to: *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim. 1948–1956*, Kielce 1999; „*My*” i „*Oni*”. *Spółeczeństwo Kieleccyzny i stalinowski system władzy*, Kielce 2007.

obiektywnych (z zastrzeżeniem konieczności ich weryfikacji), oraz na subiektywność źródeł takich jak prasa. Dalej wyjaśnił, że list będący podstawą wystąpienia pochodzi z zasobu Archiwum Akt Nowych oraz że podczas badania omówionej sprawy pomogły zbiory m.in. Archiwum Państwowego w Kielcach. Zwrócił szczególną uwagę na akta sądowe pochodzące z Archiwum Sądu Okręgowego w Kielcach, które ku zaskoczeniu badacza wniosły wiele niespodziewanych informacji. Kolejny fragment wypowiedzi referent poświęcił badaniom prowadzonym przez historyków w terenie, w tym związanym z poszukiwaniem świadków przeszłości, przeprowadzaniem z nimi wywiadów.

Na koniec prof. G. Miernik zwrócił uwagę na wartość badań mikrohistorycznych przeprowadzonych w tejże wsi. Podkreślił, że lokalne wydarzenia były częścią większej całości oraz że stanowiły one odzwierciedlenie nastrojów panujących wśród polskiego społeczeństwa w drugiej połowie lat 40. XX w. Dodatkowo wykazał podobieństwa między wydarzeniami ze wsi Okół i działaniami ruchów antykollektywistycznych rozwijających się w tym czasie w Rumunii czy ZSRR. Wykazał różnice w „prawdzie o kolektywizacji” z perspektywy mikrohistorii ze wsi Okół w porównaniu z innymi ośrodkami – z Kielc czy Starachowic. Swoje wystąpienie referent podsumował następującym zdaniem: „im staranniejszą tkamy barwniejszą i gęściejszą materię, tym jako historycy – tkacze jesteśmy lepszymi fachowcami”.

Kolejne wystąpienie, zatytułowane *Dziedzictwo kieleckiej wsi w świetle zbiorów archiwum zakładowego Muzeum Wsi Kieleckiej*, przygotowała dr Barbara Kasprzyk-Dulewicz, adiunkt w Muzeum Wsi Kieleckiej². Referat powiązany był ze zwiedzaniem online wystawy muzealnej przygotowanej w formie filmu. Wystawa zorganizowana została przez referentkę oraz dra Krzysztofa Karbownika i Łukasza Wołczyka z Muzeum Wsi Kieleckiej. Dr B. Kasprzyk-Dulewicz zwróciła uwagę na pomijanie przez badaczy zbiorów muzealnych jako źródeł służących odtwarzaniu przeszłości. Podkreśliła, że te, traktowane zazwyczaj jako nieistotne, zaskakują niekiedy swoją zawartością. Dowodzić tego miała wspomniana wystawa. Następnie prelegentka przybliżyła rolę parku etnograficznego w myśli profesora Romana Reinfussa, który w 1971 r. opracował dla niego założenia wstępne. W dalszej części wypowiedzi skoncentrowała się na przedstawieniu historii, działalności i pozyskiwaniu eksponatów uwieczniających wieś kielecką, znajdujących odzwierciedlenie w zasobie archiwum zakładowego Muzeum.

2 Opublikowała m.in.: *Fabryka tworzy miasto. Wspólna historia Zakładów Zbrojeniowych i Skarżyska-Kamiennej*, Skarżysko-Kamienna 2019; „Zaopatrzenie w artykuły żywnościowe problemem numer jeden”. *Realia życia codziennego mieszkańców Skarżyska-Kamiennej w przededniu wprowadzenia stanu wojennego*, „Z Dziejów Miasta i Regionu. Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej” 2012, R. 3.

Zwróciła uwagę na wartość materiałów archiwalnych dla funkcjonowania muzeum etnograficznego. Kontynuując temat, omówiła czynności niezbędne podczas opracowywania pozyskanych eksponatów. Wskazała na mnogość dokumentów wymaganych przy opracowywaniu jednego obiektu w skansenie. Wspomniała również o wysokiej dokładności dokumentacji, w której dużą rolę odgrywa ikonografia. Podkreśliła znaczenie materiału ikonograficznego dla badań naukowych, głównie zdjęć obiektów przed ich przeniesieniem, nie zapominając o materiałach utrwalających wygląd samych wsi. Wykazała wartość poznawczą wywiadów przeprowadzanych przez etnografów w terenie z przedstawicielami zapomnianych już niekiedy zawodów. Podsumowując, dr Barbara Kasprzyk-Dulewicz scharakteryzowała zasoby archiwalne Muzeum Wsi Kieleckiej, opisała ich genezę oraz rolę z punktu widzenia funkcjonowania parku etnograficznego.

Trzecią w kolejności referentką była dr Justyna Staszewska z Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie. Tematem jej wystąpienia były *Represje wobec mieszkańców wsi Michniów podczas II wojny światowej w pamiętnikach i listach*. Opis wsi, jej wyglądu, zamieszkującej ludności i poziomu rozwoju gospodarczego posłużyły za tło analizy dramatycznych wydarzeń mających miejsce w Michniowie w 1943 r. Wskazała na różne formy represji stosowane przez okupantów wobec ludności cywilnej: nakładanie kontyngentów, zastraszanie, aż po pacyfikacje. Dr J. Staszewska zwróciła szczególną uwagę na pacyfikację wsi przeprowadzoną przez Niemców w dniach 12–13 lipca 1943 r., której bezpośrednią przyczyną był atak partyzantów na przejeżdżający w okolicy niemiecki pociąg. Podkreśliła zorganizowany charakter pacyfikacji. Kolejnym chronologicznie wydarzeniem była akcja odwetowa partyzantów, co spowodowało nasilenie działań pacyfikacyjnych. Działania oddziałów niemieckich przeprowadzone drugiego dnia miały odmienny charakter. Tym razem Niemcy weszli do wsi z rozkazem zamordowania wszystkich mieszkańców. Wykład dr J. Staszewskiej został zilustrowany przywołaniem wspomnień Ignacego Materka, mieszkańca wsi Michniów, który w dniu tragicznych wydarzeń miał sześć lat. Referentka wspomniała również o ważnym źródle zawierającym opis wydarzeń z 12 lipca – kronice parafii Wzdół Rządowy. Wykład uzupełniła prezentacja zdjęć z miejscowości Mnichów i jej mieszkańców znajdujących się w zasobach michniowskiego mauzoleum. Szczególnie mocnym akcentem wizualnym były fotografie prezentujące tragizm osobistych przeżyć ludzkich.

W drugiej części wystąpienia dr J. Staszewska omówiła wybrane źródła znajdujące się w zbiorach Mauzoleum Martyrologii Wsi Kieleckiej. Przywołała będące częścią kolekcji listy i pamiętniki dokumentujące represje hitlerowskie wobec ludności polskiej. Wśród nich znajdował się list Weroniki

Krogulec napisany podczas jej pobytu na robotach przymusowych w Niemczech. Prelegentka podkreśliła wartość historyczną tego zapisu z uwagi na jego prywatny charakter odnoszący się do konkretnych osób. W dalszej kolejności zaprezentowała anonimowy pamiętnik z Ravensbrück z lat 1942–1945, życiorys Zofii Materek, pamiętnik Emilii Ziomek spisany w latach 70. XX w. oraz list Antoniego Franke wysłany do rodziny w 1944 r. z Auschwitz.

Ostatnim mówcą był pracownik Archiwum Państwowego w Kielcach, archiwista Konrad Maj, który wygłosił referat zatytułowany: *Materiały dotyczące wsi w zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach*. Prelegent zwrócił uwagę na szeroki zakres czasowy, jak i tematyczny dokumentów przechowywanych przez tę placówkę. Materiały wybrane przez prelegenta miały przybliżyć uczestnikom konferencji charakterystykę zbiorów Archiwum Państwowego, a zarazem je spopularyzować. Zaprezentowane archiwalia zawierały informację nt. sytuacji, problemów życia codziennego oraz kultury ludności wiejskiej. Przykładem szczególności opisu znajdującego się w tychże dokumentach jest przedstawiony przez referenta zapis strat po gradobiciu we wsi Krajno z 1817 r. Prezentacja K. Maja została udostępniona na stronie Archiwum Państwowego w Kielcach.

Po wystąpieniach referentów organizatorzy konferencji zaprezentowali wspomniany wyżej film przygotowany m.in. przez dr B. Kasprzyk-Dulewicz, zatytułowany *ZZZ – Zbadane, Zgromadzone, Zarchiwizowane – materiały Archiwum Zakładowego Muzeum Wsi Kieleckiej*. Podobnie jak prezentacja ostatniego referenta, film również znalazł się na stronie Archiwum Państwowego w Kielcach.

Następnie przystąpiono do dyskusji, podczas której prelegenci odpowiadali na pytania zgromadzonych w siedzibie Archiwum i przed monitorami słuchaczy.

Konferencję zakończyli organizatorzy *Spotkań ze źródłem archiwalnym*. Dziękując referentom za udział w przedsięwzięciu i słuchaczom za obecność, W. Rutkowska i dr hab. E. Majcher-Ociesa zaprosiły na kolejne wydarzenia z cyklu planowane na rok 2021. Harmonogram kolejnych spotkań znajduje się na stronie Archiwum i Instytutu Historii UJK, a omawiane spotkanie obejrzeć można na kanale Archiwum Państwowego w Kielcach w serwisie YouTube³

3 Linki do kanału Archiwum Państwowego w Kielcach: <https://www.youtube.com/channel/UC4I5GvnRlMwjEjofNqdbtrw>; <https://www.kielce.ap.gov.pl/a,264,relacja-z-pierwszego-w-2021-roku-spotkania-ze-zrodlem-archiwalnym>